

CUMHURİYETİN KURULUŞUNA KADAR TÜRKİYE'DE YARDIM CEMİYETLERİNİN SİNEMA FAALİYETLERİ VE KAMUOYUNDA SİNEMA ALGISI (1910-1923)

Feyza KURNAZ ŞAHİN*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde sinema, II. Meşrutiyet döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlamış ve kısa zaman içerisinde popüler kültürün önemli bir parçası haline gelmiştir. Devletin içinde bulunduğu koşullara paralel olarak sinema, ordunun eğitilmesi ve propaganda amaçlı kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı ve sonrasında ise bazı yardım cemiyetleri gelir elde etmek için sinema faaliyetlerine yönelmişlerdir. Bu anlamda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti, yaptıkları konulu filmlerin gösterimlerinden elde ettikleri gelirlerle toplumsal yaraları sarmaya çalışmışlardır. Yardım amaçlı başlayan bu faaliyetler Türk sinema tarihinin ilk örneklerini oluşturmuştur. Makalenin kaleme alınmasındaki temel düşünce sinemanın yukarıda ifade edilen pragmatik amaçlı kullanımına vurgu yapmaktır. Zira akademik yazında sinema ile ilgili yapılmış çeşitli araştırmalar bulunmakla birlikte ifade edilen alan tam olarak ortaya konmamıştır. Çalışmanın diğer bir vurgusu ise anılan cemiyetlerin sinema faaliyetlerinin kamuoyunda bir sinema algısı oluşmasına sağladığı katkıdır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Yardım Cemiyetleri, Sinema, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti.

* Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar/Türkiye, fsahin@aku.edu.tr

CHARITIES' ACTIVITIES OF CINEMA IN TURKEY AND PUBLIC PERCEPTION OF CINEMA UNTIL THE FOUNDATION OF TURKISH REPUBLIC

ABSTRACT

Cinema started to spread since The Second Constitutional Period, and in a short time, became an important part of popular culture in the Ottoman Empire. In accordance with the conditions of the country, cinema was used for military training and propaganda purposes. During World War I and the post-war period, some communities turned to cinema activities in order to generate income. In this sense, The National Defence Society (Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti) and The Disabled Veterans' Society (Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti), tried to heal the wounds of society via the revenues obtained from film screenings. These activities established to help society, exemplify the early prototypes of Turkish cinema. This article was written to emphasize how Turkish cinema had pragmatic functions as mentioned above, during and after World War I. Although there are several academic studies on cinema, more fully elucidate early Turkish cinema. The other emphasis of the study is the effect of Charities' cinema activities on the public perception of the cinema in Turkey.

Key Words: World War I, Charities, Cinema, The National Defence Society (Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti), The Disabled Veterans Society (Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti).

Giriş

Sinemanın popülerliği her geçen gün artmaktadır. Bugün artık başlı başına bir sektör haline gelen sinema çok çeşitli alanlarıyla kültürel etkileşimin önemli bir unsuru olmuştur. Hatta dünyada moda yaratan adeta evrensel bir ideoloji haline gelmiştir. Sinemanın bu gücü günümüzde olduğu gibi geçmişte de hissedilmiştir. Toplumlar ve devletler bu gücün farkında oldukları için sinemayı çeşitli amaçlar için kullanmışlardır. Propaganda, sosyal yardım, toplumun eğitilmesi, siyasal ideolojinin yayılması ve tanıtım bu faydalardan sadece bazılarıdır. Siyasal koşullara bağlı olarak bu alanlardan birisi veya birkaçı diğerlerinden daha öne çıkabilmiştir. Bu bağlamda çalışmada Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti (Malul Gaziler Yardım Heyeti)¹ gibi cemiyetlerin sosyal yardımı sürekli kılmak ve gelir temin etmek amacıyla başlattıkları sinema faaliyetleri değerlendirilecek ve toplumdaki sinema algısı irdelenecektir.

Görsel sanatların en etkili araçlarından birisi olan sinema ile ilgili çalışmalar ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde 1895 yılında başlamıştır. Sinemanın Osmanlı topraklarına girişi ise devletin son dönemlerine denk gelmektedir. 1896 yılının son ayları ile 1897 yılının başlarında ilk olarak saray çevresinde gösterilmeye başlayan sinema, bilahare yaygınlık kazanarak halk tarafından da izlenmeye başlamıştır².

Sinemanın Türkiye’deki gelişimi ile ilgili izlenen süreç esasen dünya ölçeğindeki süreçten pek kopuk değildir. II. Meşrutiyet döneminin getirdiği özgürlük ortamı içerisinde 1908 yılında İstanbul’da ilk sinema salonu açılmıştır. İlk sinema çalışması ise yine aynı yıl içerisinde gerçekleşmiştir³. Bu anlamda ilk film yapımı olarak 1908’de Makedon asıllı Osmanlı vatandaşlarından Janaki ve Milton Manaki’nin çektiği iki dakikalık “Türklerin Hürriyet Üzerine Konuşmaları” adlı film kabul edilmektedir⁴.

1 Kurumun resmî adı “Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti” olduğu için güncel Türkçeye çevrilmemiş olup orijinal haliyle kullanılmıştır.

2 Levent Yılmazok, “Türk Sinemasının Ulusal Karakterini Etkileyen Öğeler ve Seyirci Sinema İlişkisi”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 20.

3 Nijat Özön, **Türk Sineması Kronolojisi (1895–1966)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s. 13, 41; Hakan Aydın, “Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 19, 2008, s. 62.

4 Özde Çeliktemel-Thomen, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)”, **Online International Journal of Communication Studies**, Vol.2, June 2010, s. 4.

Esasen Osmanlı Devleti'nde sinema daha ziyade resmî kurumlar aracılığıyla oluşturulmuştur. Bu konuda Ordu Sinema Dairesi'nin ve bazı hayır cemiyetlerinin önemli katkıları bulunmaktadır. Örneğin Donanma Cemiyeti 1910 yılında askeri amaçlı sinema filmleri çekerek, bunları halka gösteren ilk cemiyet olmuştur. Özellikle Reşadiye Zırhlısı'nın denize indirilişi filme alınarak, halka gösterilmiştir⁵. Cemiyet, bu konuda Alman şirketlerinden faydalanmıştır. Bu filmler belgesel nitelikli olup, ordunun gücünü halka tanıtmak ve milli duygular uyandırmak amacına yöneliktir.

Öte yandan I. Dünya Harbi sürerken Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı olarak ülke yönetiminde söz sahibi olan Enver Paşa, 1915 yılında Almanya'ya yaptığı bir gezide, Alman ordusu içinde bir birim olarak sinema kolunun kurulduğunu, burada savaştan görüntüler çekilerek belgeler oluşturulduğunu ve Almanların sinema yoluyla savaş propagandası yaptıklarını gözlemlemiştir. Ayrıca Almanların askere yeni alınmış erlerin eğitilmesi konusunda da sinemayı kullandıklarına şahit olmuştur. Bu gezide sinema ile ilgili gördüklerinden son derece etkilenen Enver Paşa, elde ettiği tecrübeler ile 1915 yılında "Merkez Ordu Sinema Dairesi"ni hayata geçirmiştir. Kurumun başına ise film gösterimi yapan Romen uyruklu Sigmund Weinberg⁶ getirilmiştir. Weinberg'in yardımcısı olarak da Fuat (Uzkınay), Mazhar (Yalay) ve Cemil (Filmer) Beyler görevlendirilmiştir⁷.

Merkez Ordu Sinema Dairesi, zaman içerisinde teşkilatlanmaya başlamıştır. Nitekim bir yönetmelik oluşturularak ne tür filmlerin çekileceği kararlaştırılmıştır. Buna göre cephelerdeki birliklerin faaliyetleri, önemli olaylar, askeri fabrikaların işleyişleri, müttefik ülkelerden gönderilen silahların kullanılışı ve askeri tatbikatları gösteren filmler yapılacak ve gösterilecektir. Bu çerçeveden olmak üzere "Anafartalar Muharebesi'nde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi"

5 Selahittin Özçelik, **Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti**, TTK Yayını, Ankara 2000, s. 184; Keza 14 Kasım 1914 tarihinde heyecanlı bir kalabalık İstanbul'un yakınındaki Ayastefanos'taki bir Rus anıtını yıkmış, Fuat Uzkınay ise bu olayı filme almıştır. Böylece "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı" adlı 150 metrelik film, ilk Türk filmi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi**, s. 13, 41; Aydın, **a.g.m.**, s. 62; Gökhan Akçura, Aile Boyu Sinema, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 17.

6 Akçura, **a.g.e.**, s. 109 vd.; Burçak Evren, **Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s.10.

7 Özön, **Türk Sineması Kronolojisi**, s. 13; Battal Odabaş, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S: 24, 2006, s. 206-207; Ahmet Tolgay, **Sinema Albanisi, Beyaz Perde Üstüne Yazılar**, Meral-Tekin Birinci Vakfı Yayını: 2, Lefkoşa 1996, s. 51.

(1915), “Çanakkale Muharebeleri” (1916), “Alman İmparatorunun Çanakkale’yi Ziyareti” (1917) Merkez Ordu Sinema Dairesi’nce yapılan belgesel filmlerden bazılarıdır⁸.

Görüldüğü üzere Donanma Cemiyeti ve Merkez Ordu Sinema Dairesi tamamen askeri amaçlar için belgesel filmler hazırlayarak sinema faaliyetlerinde öncü rolü oynamışlardır.

I. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında Türkiye’de sinema sanatsal olmaktan daha ziyade birtakım amaçları gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Özellikle bazı hayır cemiyetleri gelir elde etmek için sinema ile ilgili her türlü etkinlikten faydalanmışlardır. Bu meyanda sinema gösterimlerinden elde edilen aidatlardan hayır kurumlarına belli bir yüzde bağışlanmış, keza, kurum yararına sinema gösterimleri de düzenlenmiştir. Bu dönemde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti⁹ (Kızılay) adına sinema oynatılması sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Örneğin 10 Mayıs 1922’de Beşiktaş’ta bulunan Ali Bey Sineması ramazan bayramının birinci günü elde ettiği hâsılatın tamamını Hilâl-i Ahmer’e bağışlamıştır¹⁰. Yine İstanbul’da bulunan Alemdar Sineması 21 Mayıs 1922’de bayramın birinci gününe ait 20 liralık gelirini Hilâl-i Ahmer’e bağışlamıştır¹¹. Bununla ilgili çok sayıda örnek yer almaktadır. Sinemaların Hilâl-i Ahmer’e yaptığı yardımlar İstanbul ile sınırlı kalmamıştır. Zira İzmir, Eskişehir, Kayseri ve Bursa’da bulunan sinemalar da cemiyet yararına sinema gösterimleri yapmıştır¹².

Bununla birlikte özellikle Avrupa’dan getirilen sinema filmlerinin gösterimlerinin halk arasında yaygınlaşması, Türk yapımı filmlerin de kamuoyuna sunulmasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda yine resmî kurumlar devreye girmiştir. Özellikle yardım cemiyetleri kendi bütçelerine kaynak bulmak amacıyla sinema yapıcılığına başlamışlardır. Daha önce belgesel film örneklerini Donanma Cemiyeti ve Merkez Ordu Sinema Dairesi vermiş iken konulu film çekimleriyle Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti ilgilenmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye’de resmî kurumların ve cemiyetlerin sinema faaliyetlerine başlamaları sinemanın gücünün farkına varmalarından kaynak-

8 Odabaş, **a.g.m.**, s. 207.

9 Kurumun o dönemde taşıdığı ismin Hilal-i Ahmer olması dolayısıyla tarihsel bütünlük açısından metinde Hilal-i Ahmer adı kullanılmıştır.

10 **Kızılay Arşivi**, Nr. 395/157.

11 **Kızılay Arşivi**, Nr. 395/85.

12 **Kızılay Arşivi**, Nr. 157/90, Nr. 157/261, Nr. 156/129, Nr. 28/311.

lanmıştır. Özellikle yardım cemiyetleri daha çok gelir elde etmek için sinemanın popülerliğini kullanmışlardır. Bunun yanında sinema propaganda amaçlı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Keza halkın milli hislerinin uyandırılması için sinema önemli bir vasıta olarak görülmüştür.

A) MÜDÂFAA-İ MİLLİYE CEMİYETİ'NİN SİNEMA FAALİYETLERİ

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti 1 Şubat 1913 günü İstanbul Darülfünun'da büyük bir kalabalık eşliğinde partiler üstü bir cemiyet olarak resmen kurulmuştur¹³. Cemiyetin üyeleri arasında dönemin önde gelen isimleri bulunmaktadır. Talat Paşa, Fuat Paşa, Reşid Akif Paşa, Ahmet Paşa (Çürüksulu), Prens Mehmed Sebahattin Bey, Aristidi Paşa, Cavit Bey, Ömer Lütfi Fikri Bey, Yusuf Akçura, Hüseyin Cahit Yalçın bunlardan sadece bazılarıdır.

Cemiyetin amacı vatanın tehlikede olması nedeniyle particilikten uzak, herkesin el ele olduğu milli bir teşkilat oluşturarak toplumsal yardımı sağlamaktır. Bunun için cemiyet içinde çeşitli yardım heyetleri oluşturulmuştur¹⁴.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, kurulduktan sonra yardım heyetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve gelir temin etmek amacıyla sinema faaliyetlerine başlamıştır. Kurum ilk etapta çeşitli mekânları kiralamak suretiyle sinema gösterimleri yapmış, bilahare 1915 yılının başlarında Rumelihisarı gazinosunda ve Şehzadebaşı'nda "Müdâfaa-i Milliye Sineması" kurarak burada komedi ve dram türünde filmler göstermiştir¹⁵.

Cemiyet kendi yararına gösterime sunacağı filmleri basın yoluyla halka duyurmuştur. Örneğin İkdâm Gazetesi'nde verilen ilanda Makriköy Sakızağacında Miltiyadi Gazinosunda muharebeye ait film ve dramların gösterileceği, cemiyet adına Makriköy'de haftada üç defa sinema tertip edileceği duyurulmuştur¹⁶.

Sinema filmleri ile ilgili bu tür ilanlar gazetelerde sıklıkla yer almıştır. Örneğin Müze-i Askeri Sineması Sabah Gazetesi'nde ilan vererek günlük programını halka duyurmuştur. İlanda "Muhterem Hane-i Hakanî, Karadağ'ın Zaptı,

13 Nâzım H. Polat, **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yayını**, Ankara 1991, s. 19.

14 Polat, **a.g.e.**, s. 23-28.

15 Polat, **a.g.e.**, s. 23-27.

16 **İkdâm**, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915, Nr. 6528, s. 4.

Harp Esnasında Köpekler, Çimento İmalatı, Kurnazlık, Bir Bulut” adlı filmlerin gösterileceği okuyucuya duyurulmuştur¹⁷.

1) Cemiyetin Film Yapım Çalışmaları

Gelir kaynaklarını artırmak isteyen cemiyet bir müddet sonra film yapımına başlamıştır. Bu amaçla Sedat Simavi, kurum adına “Pençe” ve “Casus” filmlerini çekmiştir. Pençe filmi 1917 yılında tamamlanarak gösterime girmiştir. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin 1917 yılının yazında çekmiş olduğu bu film ilk “milli şerit” olarak nitelendirilmiştir¹⁸.

Cemiyetin gösterime sunduğu filmler basında tanıtılmış, filmlerin ilanları basılmıştır. Bu şekilde halkın ilgisi artırılmaya çalışılmıştır. Örneğin Sabah gazetesi 6 Kasım 1917 tarihli nüshasında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin dram ve komedi türünde çekmiş olduğu filmleri halka duyurmuş, Pençe filminin konusunu ayrıntısıyla anlatmıştır¹⁹.

Cemiyetin yapımcılığını üstlendiği Pençe filmi kamuoyunda tartışılmıştır. Bu meyanda film basında haber olmuştur. Muhsin Ertuğrul’un Temaşa Dergisi’nde kaleme aldığı bir yazıda film sert bir dille eleştirilmiş, Pençe filminin “izleyen her Türk’ü utandırdığı” bilgisine yer verilmiştir. M. Ertuğrul, izlenimlerini anlatırken filmi seyredenlerin daha evvel İtalya ve Fransa’nın oldukça sanatkârane filmlerini izlemeleri nedeniyle yüzlerini kapayarak salon-
dan çıktıklarını belirtmiştir. Yazıda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin sinema faaliyetlerini devam ettirebilmesi için uzman kişilere ihtiyacının olduğu da dile getirilmiştir²⁰.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, 1917 yılında ikinci hikayeli film olarak “Casus”u çekmiştir. Sedat Simavi’nin yönetmenliğini yaptığı filmde I. Dünya Savaşıyla ilgili bir casusluk olayı macera filmi biçiminde sinemaya aktarılmıştır. Bu film hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Çünkü filmin kopyalarına ula-

17 **Sabah**, 4 Teşrinisani 1333/4 Kasım 1917, Nr. 10047, s. 2.

18 Ertuğrul M., “Memlekette Sinema Hayatı”, **Temaşa**, 15 Ağustos 1334/15 Ağustos 1918, Nr. 6, s. 7.

19 **Sabah**, 6 Teşrinisani 1333/6 Kasım 1917, Nr. 10049, s. 1; Fakat N. H. Polat’a göre “Pençe” olarak anlatılan film aslında “Casus” filmidir. Bkz. Polat, **a.g.e.**, s. 102-103.

20 Ertuğrul M., **a.g.m.**, s. 7.

şılamamıştır. Ancak film hakkındaki genel kanaat Casus filminin Pençe filmi kadar etki yaratmadığıdır²¹.

Cemiyet, Pençe ve Casus filmlerinin ardından “Alemdar Vakası”nı sinemaya uyarlamaya çalışmıştır. Bu durum Temaşa Dergisi’nin 1918 tarihli nüshasında M. Ertuğrul tarafından kaleme alınan bir yazıda eleştirilmiştir. M. Ertuğrul, mevcut şartlar altında bu filmin çekilmesinin mümkün olmadığını, ağır bir yükün altına girildiğini, daha önce yapılan Pençe filmi gibi bu filmin de akıbetinin kötü olacağını savunmuştur. Ayrıca filmin çekilmesi için iyi bir sinema rejisörüne, fotoğraf, dekor yapacak teknik sınıflara, dönemine uygun elbiselere ihtiyaç bulunduğu hatırlatılmıştır. Muhsin Ertuğrul, filmin başarısızlığının sadece maddi bir kayıp olmayacağı, toplumda hayal kırıklığı yaratacağı fikrini savunmuştur. Hatta eleştirisini daha da sertleştirerek Alemdar’ı izleyenlerin “milli haysiyetlerinin zedeleneceği” ifadesine yer vermiştir²².

Basında yer alan bu eleştiri yazılarına duyarsız kalmayan cemiyet cevap vermekte gecikmemiştir. Cemiyetin 2 Ekim 1918 tarihli ve 1067 sayılı cevabı yazısında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin Türklüğü, milli haysiyeti ve milleti temsil eden bir kurum olduğu hatırlatılmıştır. Eleştirinin ilmî bir içeriğinin olmadığı, cemiyet tarafından teessüfle karşılandığı dile getirilmiştir²³. Cemiyetin cevabı mektubunu müteakip dergi kendi görüşünü yinelemiştir. Yazıda, cemiyetin sinema yapımında hatalı davrandığı, filmlerin sinema sanatının gereklerine uygun olarak yapılmadığı bu nedenle sanatsal olmadığı belirtilmiştir. Keza, filmlerin “yüz ağartacak” kalitede yapılmaması eleştirilmiştir. Bu yapıdaki bir filmin Berlin’e gönderilmesi de olumlu karşılanmamıştır²⁴.

Dergi ve cemiyet arasındaki polemik bir süre daha devam etmiştir. Bu eleştirilere rağmen cemiyetin Türk yapımı ilk konulu filmi çekmiş olması sinemanın kurumsallaşması adına atılan önemli bir adım olmuştur.

21 Nijat Özön, **Türk Sineması Tarihi 1896-1960**, Doruk Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010, s. 56-57; Giovanni Scognamiglio, **Türk Sinema Tarihi**, Kabcacı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 29-30; Elif Tunca, “Sinemamızın Umutlu Tarihi”, **Türk Sinemamızda Yerli Ara-yışlar**, Editör, Abdurrahman Şen, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 15-16.

22 Ertuğrul M., **a.g.m.**, s. 7.

23 “Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisi, Temaşa Gazetesine”, **Temaşa**, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918, Nr.10, ön kapak b yüzü; Polat, **a.g.e.**, s. 23-27.

24 “Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisi, Temaşa Gazetesine”, **Temaşa**, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918, Nr.10, ön kapak b yüzü.

2) Cemiyetin Sinemayla İlgili Diğer Faaliyetleri

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti gelir elde etmek için sadece sinema çekimi yapmamış aynı zamanda sinemalardan elde edilen gelirleri toplayarak da mali kaynaklarını artırmaya çalışmıştır. Örneğin cemiyet Ekim 1916'da Dâhiliye Nezaretine başvurarak kurban bayramında sinemalardan elde edilen hasılatın kendisine verilmesini talep etmiştir. Nezaret durumu değerlendirmiş, 7 Ekim 1916'da kurban bayramının birinci gününde sinemalardan elde edilen hasılatın Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'ne ayrılmasını uygun bulmuştur²⁵.

Keza, 1916'da Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti sinema gelirlerini artırmak için Avrupa'dan gelen sinema filmlerini kendi tekeline almak istemiştir. Bunun için Dâhiliye Nezaretine başvurmuştur. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umum Müdüriyeti bu başvuruyu değerlendirmiş, ancak Avrupa'dan gelen sinema filmlerinin genel ahlaka uygun olmaması gerekçesiyle cemiyetin isteğini reddetmiştir²⁶.

Cemiyetin faaliyetleri zaman içerisinde azalmaya başlamıştır. Nitekim Mütareke döneminde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin kapatılması söz konusu olmuştur. Bu meyanda 10 Mart 1919 tarihinde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Harbiye Nezaretine ilhâk edilmiştir²⁷. Cemiyete ait sinema filmleri 20 Kasım 1919 tarihinde hazineye devredilmiş, tarihi öneme sahip filmler ise askerî müzeye verilmiştir. Keza, sinema ile ilgili bütün alet ve edevat ise Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne hibe edilmiştir²⁸.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin elindeki araçların Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne devri, ilgili kanununun 101. maddesine istinaden yapılmış, 290 numaralı kararname 21 Kasım 1919 tarihinde hazırlanmıştır²⁹. Buna ilişkin resmî karar da Takvim-i Vakayî gazetesinin 27 Kasım 1919 tarih ve 3709 sayılı nüshasında yayınlanan "Mülga Müdâfaa-i Milliye'den müdevver sinema alet ve edevâtının meccanen Malûlîn-i Guzât-ı Askeriye Muâvenet Heyeti'ne itasına dair" kararnameyle yürürlüğe girmiştir³⁰.

25 BOA, DH.İ.UM.EK., Nr. 21/43.

26 BOA, DH.EUM.6.ŞB, Nr. 45/9.

27 BOA, DH.UMVM.6.ŞB, Nr. 125/28.

28 BOA, MV, Nr. 253/78; BOA, İ.DUİT., Nr. 116/19.

29 BOA, İ.DUİT., Nr 116/19, s. 3-4.

30 Takvim-i Vakayi, Devlet-i Aliye-i Osmâniyenin Ceride-i Resmîyesi, 27 Teşrinisani 1335/27 Kasım 1919, Nr. 3709, s. 2; Düstur, Tertip 2, C. 11, (10 Teşrinievvel 1334-15 Mart 1336), Evkaf Matbaası, İstanbul 1928, s. 471.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin sahip olduğu sinema araçlarının Malûlîn-i Guzât Muavenet Heyeti'ne verilmesi ile ilgili kamuoyunda da haberler yer almıştır. Temaşa Dergisi'nde Kemal Emin, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin önemli masraflar yaparak almış olduğu sinema alet ve edevatın kendi haline terk edilmesinin doğru olmadığı, bu masraflara rağmen cemiyetin sinemaya dair önemli eserler vücuda getiremediğini ifade etmiştir. Yazar, bu alet ve malzemelerin Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne verilmesinin daha faydalı olacağını savunmuştur³¹.

B) MALÛLÎN-İ GUZÂT MUÂVENET HEYETİ SİNEMA DAİRESİ VE SİNEMA FAALİYETLERİ

Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti, malûl ve mecruh Osmanlı askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, rahatlarını temin etmek amacıyla Harbiye Nezareti'nin direktifleri ve Donanma ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyetlerinin katkılarıyla 20 Mayıs 1917'de kurulmuştur³².

Esasen Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasıyla ordunun elinde bulunan malzemelerin İtilaf Devletleri denetimine girmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınca sinema araçları da bu anlamda tehlikeye düşmüş idi. Bu nedenle askerî bir kuruluş olan Merkez Ordu Sinema Dairesi, Harbiye Nezareti vasıtasıyla sinema makine ve araçlarını Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyetine bağışlamıştır³³. Bunun yanında yukarıda bahsedildiği üzere yarı askeri bir kuruluş olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de elinde bulundurduğu sinema malzemelerini İtilaf Devletlerine teslim etmemek için bir çözüm arayışı içine girmiştir. Bu amaçla bu kurumun elinde bulunan sinema teçhizatı da Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne devredilmiştir³⁴.

Harbiye Nezareti tarafından bağışlanan sinema makineleri ve aletleri ile Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne bağlı bir sinema film müessesesi meydana getirilmiştir. Malûlîn-i Guzât Sinema Dairesi adı verilen bu kurum 1919'da faaliyete geçmiştir. Bu müesseseye bağlı olmak üzere Şehzadebaşı'nda Millet Tiyatrosu'nda ve Üsküdar'da iki sinema kurulmuştur. Eylül 1919'da Malûlîn-i

31 Kemal Emin, "Bizde Sinemacılık", **Temaşa**, 1 Nisan 1335/1 Nisan 1919, Nr. 15, s. 1-2.

32 **ATASE Arşivi**, İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge Nr: 73-3.

33 **ATASE Arşivi**, İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge Nr: 73-3, s. 4; Özön, **Türk Sineması Kronolojisi**, s. 14, 49.

34 **BOA**, İ.DUİT, Nr. 116/19; **BOA**, MV. Nr. 253/78.

Guzât Muâvenet Heyeti içinde yeni bir heyet oluşturulmuş, bu heyet bilahare film stüdyosunu yeniden düzenlemiştir. Bu ıslah çalışmalarının ardından film stüdyosu ile ilgili bir talimat yayınlanmıştır. Buna göre stüdyo, anonim şirket gibi uzmanlardan oluşan bir idare meclisi tarafından yönetilecektir. Müessesenin idaresi için Babanzade Fuad, İbnürrefik Ahmet Nurettin, Binbaşı Selahaddin, Bahriye Yüzbaşısı Osman Beylerden oluşan bir idare meclisi seçilmiştir³⁵. Böylece Malûlîn-i Guzât Sinema Dairesi film çekimlerini 1919 yılında yoğunlaştırmıştır³⁶. Bu meyanda heyet çeşitli sinema filmleri yaparak ve bu filmleri kiraya vererek gelir elde etmeye başlamıştır.

1) Öykülü Film Çalışmaları

Bu çalışmalar doğrultusunda Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti Sinema Dairesi “Mürebbiye”, “Binnaz” ve “Bican Efendi Vekilharç” adlı 3 tane öykülü film çekmiştir. Bunlardan ilki 1919 yılında yönetmenliğini Ahmet Fehim Efendi'nin, görüntü yönetmenliğini ise Fuat Uzkınay'ın yaptığı “Mürebbiye” adlı filmdir³⁷. Bu filmin yapımında Malûlîn-i Guzât Sinema Heyeti Müdürü Fevaid Bey'in çabası dikkate değerdir³⁸.

Hüseyin Rahmi'nin romanından sinemaya uyarlanan Mürebbiye filmi işgal ortamında İtilaf Devletlerine “sessiz bir karşı koyuş” olarak değerlendirilmektedir. Çünkü filmin konusu bir Türk ailesinde mürebbiye olarak çalışan, ailenin bütün erkeklerini birbirine düşüren, ahlakî yönü zayıf bir Fransız kadını idi. Nitekim Mürebbiye bu özelliğinden dolayı İtilaf Devletleri nezdinde sansüre uğramıştır³⁹.

Heyetin ilk filmi olan Mürebbiye hakkında basında da yazılar kaleme alınmıştır. Örneğin Kemal Emin, filmin mevcut koşullar içerisinde bu döneme kadar yapılmış en iyi film olduğunu savunmuştur. Yazar, Türkiye'de sinemacılığın gelişimi için bu çabanın oldukça mühim bir yer teşkil ettiğini, çalışmanın başarıyla sonuçlanmasının memnuniyet verici olduğunu dile getirmiştir. Yazıda

35 ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge No: 73-3, s. 4.

36 Kemal Emin, **a.g.m.**, s. 1-2.

37 Özön, **Türk Sineması Kronolojisi**, s. 14.

38 Kemal Emin, **a.g.m.**, s. 1-2.

39 Özön, **Türk Sineması Tarihi**, s. 62; Scognamillo, **a.g.e.**, s. 31; Burçak Evren, “Türk Sinemasındaki İlk Sansür Ya Da Abdülhamid ve Sinema”, **Türk Sinemasında Sansür**, Kitle Yayıncılık, Ankara 2000, s. 137-138.

ayrıca film yapımındaki bu çabalar sayesinde memlekette sinemacılığın ilerleyebileceği de vurgulanmıştır⁴⁰.

Yine 1 Haziran 1919'da Temaşa Dergisi'nde İ.Galip Arcan tarafından kaleme alınan "Mürebbiye Filmi" başlıklı yazıda imkânsızlıklara rağmen filmin başarıya ulaştığı, bunun için Fevaid Bey'in çok gayret sarfettiği hatırlatılmıştır. Yazıda filmin Türk sineması için önemli bir adım olduğu, Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'nin sinema çalışmalarını ciddiyetle ve ehemmiyetle ele aldığı, titiz çalışmalar sayesinde Türkiye'de sinema sanatının layık olduğu seviyeye getirilebileceği savunulmuştur. Keza yazıda filmin senaryosu, temsil şekli, dekor ve görüntülerle ilgili ayrıntılı olarak eleştirilere de yer verilmiştir⁴¹.

Cemiyetin 1919 yılında çektiği bir diğer film "Binnaz"dır⁴². Binnaz filmi'nin rejisörlüğünü Ahmet Fehim Efendi yaparken Fuat Uzkinay ve Cemil Filmer Beyler de filmde görev almışlardır⁴³. Senaryo ve sanat yönetmenliğini Münif Fehim Bey yapmıştır. Film, Lale Devri'nde geçen bir aşk hikayesini anlatmaktadır. Mürebbiye filmine göre biraz daha ilkel kaldığı ifade edilmektedir⁴⁴.

Nitekim filmle ilgili ciddi eleştiriler söz konusu olmuştur. Temaşa Dergisi'nin 1920 tarihli nüshasında "Temaşa Musahabesi" başlığıyla çıkan bir yazıda film afişi de dahil olmak üzere eleştirilmiştir. Yazıda, Malûlîn-i Guzât film stüdyosunun "şaheserimiz" olarak tanıttığı Binnaz filminin afiş, senaryo, sahneye konuluş biçimi açısından oldukça yetersiz olduğu, cemiyetin ikinci filmi olması nedeniyle birincisine nazaran daha başarılı olması beklenirken hayal kırıklığı yarattığı dile getirilmiştir⁴⁵.

Heyetin üçüncü filmi ise 1921 yılında sinemaya aktarılan "Bican Efendi Vekilharç" güldürüsüdür. Görüntü yönetmenliğini Fuat Uzkinay ve Şadi Fikret Karagözoğlu'nun yaptığı film, evkaf memuru Bican Efendi tipini konu almıştır. Film büyük ilgi toplamış ve bilahare Bican Efendi tiplemesinin çeşitli serüvenleri beyaz perdeye aktarılmıştır. Bunlar Bican Efendi Mektep Hocası, Bican Efendi'nin Rüyası'dır⁴⁶.

40 Kemal Emin, **a.g.m.**, s. 1-2.

41 G. A. (Galip Arcan), "Mürebbiye Filmi", **Temaşa**, 1 Haziran 1335/1 Haziran 1919, Nr. 17, s. 1-2.

42 Özön, **Türk Sineması Kronolojisi**, s. 14.

43 Akçura, **a.g.e.**, s. 33 vd.

44 Özön, **Türk Sineması Tarihi**, s. 66-67; Scognamillo, **a.g.e.**, s. 32.

45 K. R., "Temaşa Musahabesi", **Temaşa**, 1 Kanunusani 1336/1 Ocak 1920, Nr. 18, s. 5.

46 Özön, **Türk Sineması Tarihi**, s. 68-69; Scognamillo, **a.g.e.**, s. 33.

2) Belgesel Film Çalışmaları

Malûlîn-i Guzât Muavenet Heyeti Sinema Dairesi ekibi 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine, İstanbul'da düzenlenen "Fatih ve Sultanahmet Mitingleri", 19 Mayıs 1919 tarihinde "Fatih'te İzmir İçin Miting" ve 23 Mayıs 1919 tarihinde "Sultanahmet'te İzmir İçin Miting" adlarıyla belgesel filmler yapmışlardır. Bu filmlerin yanında İzmir mitingi de çekilmiştir. İzmir mitingi filmi çekildikten hemen sonra ABD'ye gönderilmiştir⁴⁷.

Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti 1920 yılında "At Yarışları" adlı bir film, 1921 yılında da kısa film olarak "Kayık Yarışları"nı çekmiştir⁴⁸. Cemiyet, 1922 yılında "Kemal Film Şirketi"⁴⁹ ile ortak yapım denemesinde bulunmuş ise de bu girişimden bir sonuç alamamıştır. Cemiyet sinemacılık hususunda başka cemiyetlerin çalışmalarına da teknik destek verebilmiştir. Örneğin 1920 yılında heyet, sinema araç ve gereçlerinden bazılarını Osmanlı Donanma Cemiyeti'ne kiralamıştır⁵⁰.

Öte yandan Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti Sinema Dairesi Türkiye'yi yurt dışında tanıtmak amacıyla da film yapımına yönelmiştir. Bu tarz filmlerin yapılması düşüncesi "Binnaz" filminin başarısından sonra gündeme gelmiştir. Zira Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti sinema film stüdyosu tarafından 1919 yılında üretilen "Binnaz" filmi, Osmanlı tarihinin şanlı safhalarına temas etmesi ve İstanbul'daki sarayları da ihtiva etmesi nedeniyle hem ülke içinde hem de Avrupa'da rağbet görmüştür. Bu sayede heyet önemli ölçüde gelir elde etmiştir. Filmin başarısı heyeti bu alanda çalışmaya yöneltmiştir.

Bu amaçla Türkiye'nin çeşitli yerlerini ve eserlerini yurt dışına tanıtmak amacıyla kısa filmler yapılması gündeme gelmiştir. Bununla ilgili fırsatlar da ortaya çıkmıştır. Zira 1919'da Amerikan heyeti, Harbiye Nezareti'nden Türkiye'yi tanıtan bir film talep etmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti bu görevi Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyetine vermiştir. Hatta heyetin elinde mevcut olan filmlerden bazı bölümlerin de Amerikan heyetine verilmesi uygun görülmüştür. Bu amaçla 1919 yılının Ağustos ayı zarfında yeni bir çalışma planlanmıştır. Tanıtım filmi ile ilgili çekimler Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne bağlı olan film stüdyosu tarafından yapılacaktır. Hilâl-i Ahmer'in de bu çalış-

47 Odabaş, a.g.m., s. 208.

48 Özön, *Türk Sineması Kronolojisi*, s. 52-53.

49 Kemal Film Şirketi hakkında geniş bilgi için bkz. Akçura, a.g.e., s. 15 vd.

50 Özön, *Türk Sineması Kronolojisi*, s. 55.

maya katılması kararlaştırılmıştır. Filmin amacı ülkeyi Amerikalılara tanıtmak ve memleket hakkında onlara doğru fikirler vermektir. Tanıtım filminde yer alacak mekânlar ve yerler tespit edilmiştir. Buna göre Türk-İslam medeniyeti eserleri, ülkenin sosyal hayatı, çeşitli tarihi mekânlar ve manzaraları filme alınacaktır⁵¹.

Amerikan Heyeti için çekilecek eserler ve müesseseler şunlardır.

1) Dersaadet ve Boğaziçi'nin denizden manzarası, ayrıca Bağdat Köşkü, Çinili Köşk, Sultan II. Ahmet Çeşmesi'nin görüntüleri,

2) Osmanlı medeniyetini temsil eden belli başlı camilerin iç ve dış görüntüleri ve bu camilerin gece ve gündüz manzaraları,

3) Darüleytam binasının dış görünüşü ve burada barındırılan kız ve erkek çocukların dua ve oyun zamanlarındaki görüntüleri,

4) Hilâl-i Ahmer'e ait Hanımlar Darü's-Sınaîsi'nin ve Osmanlı nakış sanatı örneklerinin görüntüleri,

5) Hilâl-i Ahmer'e ait aşhaneler,

6) Himaye-i Etfal Cemiyet-i Hayriyesi'nden görüntüler,

7) Hazine-yi Hümayun Asâr-ı Nefisesi'nden bazı görüntüler,

8) Evkaf Müzesi'nden Türk nakış ve sanatından örnekler,

9) Hereke fabrikasının görüntüleri,

10) Bursa camileri ve manzaralarının görüntüleri filme alınacaktır⁵².

Filme alınması düşünülen yerlere bakıldığında Türk İslam mimarisi örnekleri, sosyal kurumlar ve Türk el sanatları ile ilgili görüntülerin ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Fakat heyetin projeyi gerçekleştirdiğine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Heyetin tanıtım filmi yapma isteği tam anlamıyla başarıya ulaşmasa da bu alandaki çabası devam etmiştir. Örneğin 5 Kasım 1920'de yapılan bir toplantıda tarihi içerikli filmlerin daha profesyonel yapılması için fikir birliğine varılmıştır⁵³. Bu meyanda alınan karar doğrultusunda İstanbul'un tarihî öneme sahip mekânları ve manzaralarının filme alınması planlanmıştır.

51 **Kızılay Arşivi**, Nr. 71/95.

52 **Kızılay Arşivi**, Nr. 71/95-1.

53 **BOA**, İ.DUİT, Nr. 17/78, s. 1-2.

Heyet, bu projeyi hayata geçirmek için faaliyetlere başlamıştır. Bu kapsamda proje için yaklaşık 2.000 lira para ayırmıştır. Ayrıca teknik hazırlıklar yapılarak, sanatçılarla anlaşmalar imzalanmıştır. Filmin hangi mekânlarda çekileceği belirlenmiştir. Buna göre Topkapı Sarayı'ndan bazı görüntüler ile saltanat arabaları, İhlamur ve Sadabad Kasırlarının filme alınması kararlaştırılmıştır⁵⁴.

Projenin planlaması yapıldıktan sonra saray ve kasırların görüntülerinin alınması için padişahın izin istenmiştir. Fakat Padişah, bu dönemde Topkapı Sarayı'nın ve buradaki koçu arabaları ve kayıkların filme alınmasını uygun görmemiştir. Dolayısıyla 11 Kasım 1920 tarihinde heyetin yaptığı talep reddedilmiştir. Gerekçe olarak İhlamur ve Sadabad Kasırlarının görünümünün eskimiş olduğu dile getirilmiş, Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'ne gelir temin etmek için başka türlü konularda filmler vücuda getirmenin daha doğru olacağı ifade edilmiştir⁵⁵. Gerekli iznin alınamaması sonucu proje gerçekleştirilememiştir.

3) Kurumları Tanıtan Kısa Film Çalışmaları

Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti kurumların talepleri doğrultusunda onların faaliyetlerini duyurmak ve yabancılara tanıtmak için de sinema filmleri yapmıştır. Bu meyanda tanıtım filmi yaptırmak isteyen kurumlar heyete başvurarak fiyat talep etmişlerdir. Heyet yapılacak film için gerekli olan masrafi kuruma bildirmiş, film üzerinde anlaşılınca karşılıklı bir sözleşme yapılmıştır. Örneğin Darülaceze Kurumu bu hususta cemiyete başvuran kurumlar arasındadır.

Darülaceze Müdüriyeti, 16 Mayıs 1920 tarihinde Darülaceze'nin faaliyetlerini ve İstanbul'u gelen kişilere tanıtmak amacıyla bir film yaptırmaya karar vermiştir. Bunun için ilk olarak Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti Sinema Film Stüdyosu'na başvurulmuştur. Bilahare heyetle görüşmelere başlanarak fiyat araştırmasına gidilmiştir. İki kurum arasında yapılan görüşmeler sonucunda Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti çekilecek filmler için fiyat listesini Darülaceze'ye sunmuştur. Buna göre negatif ve pozitif şeritlerden pozitif müesseseye verilmek üzere bir metre şeridi 1 lira ve yazı için sarf edilecek şeritlerin bir metresine de 25 kuruş alınacaktır⁵⁶. Ancak belgelerden anlaşıldığı üzere Darülaceze Kurumu heyetle görüşmelerini sürdürürken bir yandan da İstanbul'da bu-

54 BOA, İ.DUİT, Nr. 17/78, s. 1-2.

55 BOA, İ.DUİT, Nr. 17/78, s. 1-2.

56 BOA, DH.UMVM. Nr. 113/51, s. 1-10.

lunan gayrimüslim sinema imalathanesi olan Weinberg şirketi ile de bu konuda temasa geçmiştir.

Bu durum bilahare Darülaceze ile Malûlîn-i Guzâta Muâvenet Heyeti arasında polemik yaratmış, uzun bir yazışmaya mevzu olmuştur. Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti müdürünün ifade ettiğine göre Darülaceze, müesseseye hiçbir malumat vermeksizin yabancı bir film şirketi olan Weinberg Sinema İmalathanesi ile görüşmüş, negatif ve pozitif her iki şeridi müesseseye vermek üzere her bir metreye 1 lira ve yazı için kullanılacak şeritlerin her metresine de 20 kuruş fiyatla anlaşmıştır⁵⁷.

Yazışmaların ardından Darülaceze Müdüriyeti Weinberg Sinema İmalathanesi ile anlaşacağını duyurmuştur. Kurum Weinberg'i tercih etmesine sebep olarak iki gerekçe göstermiştir. Bunlardan birincisi Weinberg Sinema İmalathanesi'nin sinema çekimini daha ucuza mâletmesidir. İkincisi ise Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti sinema imalathanesinde çalışan memurların film yapımında yeterli tecrübeyle sahip olmaları ve tam olarak uzmanlaşmamaları iddiasıdır.

Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti, Darülaceze'nin iddia ettiği gerekçelere karşı çıkmış, kurumun hayır müessesesi olduğunu, elde edilen gelirin gazilere verileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini hatırlatmıştır. Ayrıca tecrübesizlik iddiası da reddedilmiştir. Aksine sinema film stüdyosunda çalışan memurların yeterli ihtisasa sahip olduğu, sinema stüdyosunun kaliteli filmlere imza attığı, filmlerin kamuoyunda beğeni yarattığı ifade edilmiştir. Öte yandan müessesenin çektiği filmlerin Darülaceze yetkililerine gösterildiği, örneğin "Bi-çaremiz" adlı filmin görüntü kalitesinin kurum yetkilileri tarafından görüldüğü de hatırlatılmıştır⁵⁸.

Diğer taraftan heyet, millî bir söylem geliştirerek Darülaceze'nin filmi "adî bir ecnebi sinemasına ihale etmiş" olduğu vurgusunu yapmış olması oldukça dikkat çekicidir⁵⁹. Öyle anlaşılıyor ki heyet, millî bir söylemle sinema filmi yapımında Weinberg Sinema İmalathanesi ile rekabet içine girmiştir.

Uzun süren tartışmaların ardından Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti, Darülaceze Müdüriyetini anlamayı bozduğu gerekçesiyle ilgili makamlara şikâyet etmiştir. Konuyu inceleyen Umur-u Meclis Vilayet Müdüriyeti, heyetin aleyhinde karar vermiştir. Buna göre Darülaceze'nin istediği filmi çekme hakkı 14

57 BOA, DH.UMVM. Nr. 113/51, s. 1-10.

58 BOA, DH.UMVM. Nr. 113/51, s. 1-10.

59 BOA, DH.UMVM. Nr. 113/51, s. 1-10.

Haziran 1920 tarihinde Weinberg şirketine verilmiştir. Gerekçe olarak da, hem Weinberg sinema şirketinin Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti sinema stüdyosundaki memurlara göre daha tecrübeli ve ihtisas sahibi olması, hem de filmlerin daha uygun bir fiyata çekilecek olması gösterilmiştir⁶⁰.

Öte yandan sinema filmi yapan yardım cemiyetleri bu alanda kurumsallaşmaya henüz oluşmadığı için zaman zaman sıkıntılar yaşamışlardır. Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti bazı kurumlara yaptığı filmlerden gelir temin edememiştir. Örneğin heyet, Emniyet-i Umum Müdüriyeti adına bir film yapmış, ancak ücretini alamamıştır. Bu konuyla ilgili olarak Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti merkezi reisi 25 Şubat 1920 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe göndermiştir. Dilekçede, Emniyet-i Umum Müdüriyeti adına Mehmet Necati Bey tarafından sinema film stüdyosuna yaptırılan filmin bedeli olan 20 liralık ücretin müdürlük tarafından ödenmediği belirtilerek söz konusu tutar müdürlükten talep edilmiştir. Durum Dâhiliye Nezareti tarafından müdürlüğe bildirilmiştir. Ancak Emniyet-i Umum Müdüriyeti heyetin çıkarmış olduğu hesaba itiraz etmiş, kendi yaptığı hesaba göre; 11,4 lira (11 bin 400 kuruş) borcu bulunduğunu iddia etmiştir. Ancak Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti, müdüriyetin yapmış olduğu bu hesaba karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Emniyet-i Umum Müdüriyeti filmlerin imalatı hususunda herhangi bir bilgisinin olmadığını, söz konusu filmleri Mehmet Necati Bey'in kendisinin yaptırdığını, bu nedenle film bedeli olan 11,4 liralık kısımdan fazlasının ödenemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti, müdüriyetin takınmış olduğu bu tavra karşı çıkarak, yardım cemiyetinin hakkının yenemeyeceğini, bir memurun mensup olduğu daire adına yapılan çalışmadan dairenin mesul olacağını, eğer görevi kötüye kullanma varsa memurun cezalandırılmasının hükümetin görevi olduğunu, söz konusu paranın ve gazilerin hakkının ödenmesi gerektiğini ifade etmiştir⁶¹.

Malûlîn-i Askeriye Muvanet Heyeti Sinema Film Müessesesi kendi adına film yaptırmak için anlaştığı kişilerden de istediği sonucu alamamıştır. Örneğin heyet, Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'nin istediği filmleri yapmak amacıyla Vekâlet ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre heyet, Anadolu'da kurum adına film çekecektir. Cemiyet film çekmesi amacıyla Hariciye Vekâleti memurlarından Refik Bey'e bir ahize makinesi ile bir miktar film vermiştir. Ancak çalışma

60 BOA, DH.UMVM. Nr. 113/51, s. 1-10.

61 BOA, DH.EUM.MH., Nr. 204/21, s. 1-4.

planlandığı gibi yürümemiştir. Zira, anlaşmanın üzerinden üç ay geçmesine rağmen Refik Bey'den haber alınamamıştır. Bunun üzerine Malûlîn-i Guzât Muvanet Heyeti, Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'ne yazı yazarak söz konusu kişinin kendileri ile temasta bulunup bulunmadığı, anlaşmada yer alan faaliyetleri yapıp yapmadığı hususunda bilgi istemiştir. Ayrıca Refik Bey'in bulunduğu yerin araştırılması talep edilmiştir. Keza, Refik Bey'in hazırladığı filmlerin ve masraf makbuzlarının kendilerine gönderilmesi gerektiği de hatırlatılmıştır⁶². Fakat meselenin nasıl bir sonuca bağlandığına dair bilgi bulunamamıştır.

4) Heyetin Propaganda Filmi Projesi

Heyet propaganda amaçlı filmler oluşturmak için de faaliyet göstermiştir. Örneğin Milli Mücadele döneminde Aydın'da Yunanlıların yaptığı mezalimi sinemaya aktarmak için bir plan yapılmıştır. Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'nden Fezai Necip Bey tarafından hazırlanan bu tasarının Ankara Hükümeti'ne gönderilmesi planlanmıştır. Bu tasarının bir nüshası, görüşlerinin alınması için 30 Kasım 1922 tarihinde Celal Muhtar Bey'e gönderilmiştir. Fezai Necip Bey tasarıda, filmin canlandırma tekniğiyle Hilâl-i Ahmer adına çekilebileceğini ve heyetin sinema stüdyosunda çoğaltılabileceğini ifade etmiştir. Necip Bey, filmin masraflarını içeren bir hesap pusulası da hazırlamıştır. Buna göre; beş kopyalık, yaklaşık 1.000 metrelik sinema filmi çekmek için toplam 2.350 liraya ihtiyaç vardır⁶³. 7 Aralık 1922 tarihli şartnameye göre Yunanlıların yapmış olduğu mezalimin duyurulması için şu esaslar tespit edilmiştir;

1) Zulümle tahrip edilen yerlerin manzara ve filmleri alınacaktır.

2) Filmlerin etkileyici olması için yaşanmış zulümler canlandırılacak ve bu canlandırmalarda figüran olarak bölge halkı ve çocuklar kullanılacaktır. Yaşanan olaylar inandırıcı ve duygusal bir şekilde ve sinema sanatının gereklerine göre filme alınacaktır.

3) Şartnamenin bu maddesi tamamen teknik ayrıntılarla ilgilidir. Buna göre en az 1.000 metrelik film çekilecektir. Filmin en az 700 metresi amaca uygun olarak parlak görüntülü bir şekilde olacaktır. Bozuk çekimler 300 metreyi geçmeyecek, 700 metreden daha az olan her metre film için 3 lira indirim yapılacaktır. Filmin 1.000 metreyi aşması durumunda ücret talep edilmeyecektir.

62 ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1548, Gömlek: 13, Belge Nr. 13-1.

63 Kızılay Arşivi, Nr. 171/91.

4) Kullanılacak filmlerin kaliteli ve yeni olmasına dikkat edilecek, eskimiş film şeritleri kullanılmayacaktır. Aksi halde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti filmleri reddetme ve bütün masrafları ödetme hakkına sahip olacaktır.

5) 700 metreden az olmamak üzere negatif kaç metre olursa olsun bunun beş dilde beş kopya pozitifini basılacaktır.

6) Filmlerin açıklama yazıları sinema sanatına uygun kalitede basılacak, Türkçenin yanında Hintçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca tercümelere yapılacaktır.

7) Film çekmek için heyet İzmir'e vardığında seyahat ve film alım masraflarının karşılanması için Hilâl-i Ahmer, film heyetine 1.000 lira ödeyecektir. Bihare 700 metrelik film çekilip İstanbul'a getirildiğinde filmlerin kopyalarının basılması için ikinci taksit olan 1.000 lira verilecektir. Kopyalar hazırlanıp altı takım film cemiyete teslim edildiğinde ise kalan 350 lira ödenecektir⁶⁴. Film yapımında izlenecek bu adımlar ayrıntılı olarak yazılmasına rağmen projenin hayata geçirildiğine dair herhangi bir veri bulunamamıştır.

Heyet, sinema faaliyetlerinden önemli miktarda kazanç temin etmiştir. Örneğin 1920 yılında, film stüdyosunda hazırlanan filmlerin sinemalara kiralanmasından 6.000 lira, filmlerin kopyalarının satılması sonucunda 1.500 lira, sinemalarda gösterilecek filmlere yazı yazılması ve dekorların kiralanması ile 500 lira, Millet Tiyatrosu ve Üsküdar sinemasından 15.000 lira, sinema perdelerine yazılan ilanlardan 1.000 lira, heyete ait sinemaların tiyatro kumpanyalarına kiralanmasından 2.200 lira olmak üzere toplam 26.200 lira gelir elde etmiştir⁶⁵.

Heyetin gelir elde etmek için girmiş olduğu ticari faaliyetler içerisinde film stüdyosu ve sinemalardan elde edilen gelir diğerlerinden daha fazladır. Zira, Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'nin 1920 yılında yaptığı hesaplamada film stüdyosu ve sinemalardan elde ettiği gelir diğer ticari faaliyetlerle kıyaslandığında durum daha net anlaşılacaktır. Bunları ayrıntılı olarak vermek cemiyetin sinema faaliyetlerine ağırlık vermesinin sebebini de açıklayacaktır. Buna göre, film stüdyosu ve sinemalardan elde edilen gelir 26.200 lira, icra ve kiralardan elde edilen gelir 19.300 lira, resmî ruhsatla yapılacak piyango, konser gibi etkinliklerden elde edilen tahmini gelir 1.000 lira, cemiyetin işlettiği Muâvenet Pazarının geliri ise 10.000 lira olarak tespit edilmiştir⁶⁶.

64 Kızılay Arşivi, Nr. 171/91.

65 ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge Nr. 73-7a.

66 ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge Nr. 73-7a.

Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti sinema faaliyetlerini 1923 yılına kadar devam ettirmiştir⁶⁷. Ancak 1923 yılında Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'nin sinema teşhizatı orduya devredilmiş ve böylece heyetin sinema çalışmaları da son bulmuştur⁶⁸.

C) KAMUOYUNUN SİNEMA ALGISI

XX. yüzyılın başlarında sinema, popüler kültürün ve gündelik yaşamın önemli bir parçası oldu. Otantik Osmanlı kahvehanelerinin hüküm sürdüğü bir coğrafyada sinema Batı kültürünün adet ve tutumlarını temsilen kolayca yaygınlaştı. Bir başka ifade ile sinema Osmanlı toplumunda batılılaşma ya da modernleşmenin gereçlerinden birisi olarak görüldü.

Ancak sinema, batılılaşmanın diğer alanlarında görülen çelişkilerden bağımsız kalamamıştır. Nitekim bir taraftan toplumun eğitilmesinde önemli bir araç olarak görülürken, diğer taraftan toplumsal ahlakı bozan bir unsur olarak da algılanmıştır. Fakat bu paradoksal duruma rağmen sinema kısa sürede popüler hale gelmiş, hayır cemiyetlerinin önemli gelir kaynağı olmuştur.

I Dünya Savaşı sonrasında Türk kamuoyunda sinemanın önemi sık sık vurgulanmıştır. Bunun temel nedeni sinemanın oldukça faydacı amaçlar için yapılmasıdır. Zira, bu dönemde, orduyu modernleştirmek için belgesel filmlerden yararlanılmış, sinema yoluyla propaganda faaliyetleri yürütülmüş, bağış elde etmek, toplumu milliyetçilik ekseninde mobilize etmek için bulunmaz bir araç olarak görülmüştür. Nitekim basında sinemanın önemine değinilirken bu esaslar öne çıkmıştır.

1) Basında Sinemaya Bakış

Anılan dönemde Osmanlı aydınları sinemanın önemini, tarihsel gelişimini, millî bir sinemanın oluşturulmasını ve Türkiye'de yaygınlaştırılmasını tartışmaya başlamışlardır. Bu tartışmalara genel olarak bakıldığında temel vurgu, millî itibarın kültürel kanallarla aktarılması, kültürler hakkında gerçekçi bilgiler edinilmesi, sinemanın propaganda amaçlı kullanılması ile ilgilidir. Sinemanın ciddi anlamda yatırım gerektirdiği ve bu alanda teknik sınıfların oluşturulması-

67 ATASE Arşivi, İSH, Kutu 1730, Gömlek: 155, Belge Nr. 155-1.

68 Özön, *Türk Sineması Kronolojisi*, s. 57.

nın elzem olduğu da vurgulanmıştır. Bu tespitler o dönemin koşulları içerisinde sinemaya bakışın irdelenmesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Nitekim Türk basınında sinemanın tarihsel gelişimini ortaya koyan ve Avrupa’da sinemanın ilerleyişini açıklayan yazılar kaleme alındı. Söz konusu yazılarda, Türkiye’de de sinema sanatının gelişmesi gerektiği ifade edildi. Örneğin 15 Ağustos 1918’de Muhsin Ertuğrul tarafından Temaşa’da kaleme alınan “Memlekette Sinema Hayatı” başlıklı yazıda, Türk kamuoyunda sinema alanında yapılan çalışmaların memnuniyetle izlendiği, bu alandaki gelişme ve ilerlemelerin merakla takip edildiği dile getirilmiş, Türkiye’de oldukça yeni olan bu sanatın ilerlemesinin millî itibar açısından da oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır⁶⁹.

Muhsin Ertuğrul Türkiye’de sinemanın gelişmesini millî bir itibar olarak görmüştür. Ayrıca yardım cemiyetleri tarafından yapılan sinema faaliyetlerinin merakla izlendiği ancak bu çabaların yeterli olmadığı da dile getirilmiştir⁷⁰.

Yine Nisan 1919’da Kemal Emin tarafından, Temaşa Dergisi’nde yayınlanan “Bizde Sinemacılık” adlı yazıda sinemanın faydaları dile getirilmiş, sinema ve tiyatro kıyaslanarak, sinemanın tiyatroya göre avantajları ortaya konulmuştur. Bu anlamda sinemanın tiyatrodaki eksiklikleri tamamladığı, doğal dekorlardan faydalanılarak masrafsız şekilde birçok sahnenin gösterilebildiği belirtilmiştir⁷¹.

Öte yandan Kemal Emin, sinemanın kültürel açıdan da son derece önemli bir unsur olduğuna vurgu yapmış, sinema kanalıyla milletlerin adet ve gelenekleri hakkında daha gerçekçi bilgiler edinilebileceğini, milletlerin birbirine olan ön yargılarının sinema yoluyla silinebileceğini savunmuştur. O, sinemanın kültürlerin tanınmasında önemli bir araç olduğunu, bu vasıta ile toplumların birbirlerinden etkilendiğini, sinema yoluyla yeni keşifler yapılabileceğini de ifade etmiştir.

Kemal Emin yazısında Türkiye’deki sinema faaliyetlerini de değerlendirmiştir. O, Türkiye’de birkaç müessesenin sinemacılığa teşebbüs ettiğini, fakat henüz istenilen düzeyde bir eserin ortaya konulmadığını ifade etmiştir. Yazıda bu durumun sebeplerini de ortaya konulmuştur. Ona göre, bir film çekmek için birçok bileşene gereksinim vardır. Bunlardan en önemlisi paradır. Ardından senaristlere, bunları sahneleyecek sanatkârlara, dekorculara ve daha birçok teknik

69 Ertuğrul M., **a.g.m.**, s. 7.

70 Ertuğrul M., **a.g.m.**, s. 7.

71 Kemal Emin, **a.g.m.**, s. 1-2.

sınıfa gerek duyulmaktadır. Yazar, bir sinema operatörü ile bütün bunları gerçekleştirmenin mümkün olmayacağını ifade etmiştir⁷².

Muhsin Ertuğrul ile Kemal Emin'in yazıları incelendiğinde Türk sinemasında bazı çabaların olduğu ancak bunların yetersiz kaldığına dair ortak bir vurgu söz konusudur. Yazarlar sinemanın gelişmesi için en önemli kalemin sermaye ve teknik sınıf olduğuna vurgu yaparak, bu alanda yatırımların artması gerektiğini kamuoyuyla paylaşmışlardır. Hiç şüphesiz her iki yazar da toplumun bazı mekanizmalarının anlaşılır kılınmasında sinemanın rolünü benimsemişler ve sinemanın roman kadar etkili bir vasıta olduğunu görmüşlerdir.

Yine 1921'de Cevdet Reşid tarafından *Yarın Dergisi*'nde kaleme alınan "Sinema Hakkında Notlar" başlıklı yazıda, sinemanın tarihçesi anlatılmış ve sinema alanındaki gelişmeler üzerinde durulmuştur. Makalede, sinemanın çeşitli alanlarının olduğu ve farklı amaçlar için kullanıldığı dile getirilmiştir. Yazar, sinema filmlerini belgesel, konulu, propaganda, reklam, ticarî filmler ve sanat filmleri olarak amaçlarına göre sınıflandırmıştır⁷³.

Keza, Cevdet Reşid sinemanın propaganda açısından önemi üzerinde de durmuş, sinemadan azami derecede istifade edilmesi gerektiğini, hatta Türkiye'de sinemanın bu alanda geliştirilmesinin bir vazife olduğunu savunmuştur. Cevdet Reşid, yazısında Türklere atfedilen "Türkler bir çift çarık bir de kanlı yatağandır" lekesini silmenin zamanının geldiğini, hükümetlerin, siyasi partilerin, dinî müesseselerin, ticaretle uğraşan kesimlerin, iktisadî heyetlerin sinemadan faydalanmaları gerektiğini, bunlar için sinemanın vazgeçilmez bir propaganda aracı olduğunu dile getirmiştir. Yazar, hükümetlerin doğrudan doğruya bu tür işlerle ilgilenemeyeceklerini, bu nedenle söz konusu faaliyetlerle ilgilenen bir kesimin olması gerektiğini belirtmiştir. Yazar ayrıca, Türkiye'de sinemanın öneminin yeterince anlaşılmadığını, devlet yetkililerine müracaat etmesine rağmen müspet cevap alamadığını, Türkiye'de sinemanın maddi kazanımının farkına varan tüccarların dahi bulunmadığını, oysa sinemanın yüzde yüz kâr getiren bir alan olduğunu ifade etmiştir. Keza, yazar, sinemanın matbuattan daha etkili bir araç olduğunu da dile getirerek, batılıların son zamanlarda matbuattan daha çok sinemaya önem verdiklerini bildirmiştir⁷⁴.

72 Kemal Emin, **a.g.m.**, s. 1-2.

73 Cevdet Reşid, "Sinema Hakkında Notlar I", **Yarın**, 1 Kanunuevvel 1337/1 Aralık 1921, Nr. 8, s. 12.

74 Cevdet Reşid, **a.g.m.**, s. 12.

Cevdet Reşid, propaganda filmlerinin toplumların hafızalarında derin izler bıraktığını hatırlatmış, Balkan Harbi'nin ardından Avrupa'da gösterime giren ve 300 bin franka mâlolan "L'agonie de Byzance"nin (1913) Türk tarihini lekelemek ve Türkleri gülünç düşürmek için yapılmış bir propaganda çalışması olduğuna dair örnek de vermiştir⁷⁵.

2) TBMM'de Sinemanın Geliştirilmesi ile İlgili Fikirler

Esasen sinemanın propaganda yönünün kullanılması konusunda kamuoyunda yaygın bir düşünce bulunmaktadır. Hatta bu konu meclis gündemine de gelmiş idi. TBMM'de 9 Temmuz 1921 tarihinde gerçekleştirilen bir oturumda Divan-ı Riyaset kararlarının okunması sırasında konu mecliste tartışılmıştır. Bursa'nın işgalinin yıldönümü olması nedeniyle Edirne Mebusu Şeref Bey, Hariciye Vekâleti'nin cevaplama için bir soru tavrı vermiştir. Tavrı, Türklerin dinine ve milliyetine karşı hücum ve taarruz eden Yunanlıların yaptıkları mezalimin bütün dünyaya duyurulması için Meclis tarafından yapılması gerekenlerle ilgilidir.

Bu hususta Karesi Mebusu Vehbi Bey söz hakkı almıştır. Milletvekili, Anadolu'da Yunanlıların Türklere yaptığı mezalimin Vekiller Heyeti ve Hariciye Vekâleti tarafından dünyaya duyurulması gerektiğini, Avrupa, Asya ve Amerika'da bulunan çeşitli hükümetlere resmî protestolar çekilerek Türklerin içinde bulunduğu durumun dile getirilmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur. Vehbi Bey, mektup gönderilen devletlerden resmî temsilciler istenerek bu temsilcilerin olayları gelip yerinde görmelerinin sağlanması gerektiği üzerinde durmuştur.

Toplumun içinde bulunduğu zor koşulların sinemaya aktararak uluslararası kamuoyuna duyurulması meclis gündemini de meşgul etmiştir. Vehbi Bey, sinemanın propaganda yönüne değinerek, Hükümetin bir sinema makinesi temin ederek Anadolu'da Türklere uygulanan bu zulmü sinemaya alması gerektiğini, bu olayların filme alınmasının içeride ve dışarıda büyük yankı uyandıracığını ifade etmiştir. Çünkü filmler yoluyla yapılan propaganda ile hükümetler zulmün farkına varacaktır. Ayrıca görüntüler gelecek nesillere de miras olarak kalacaktır⁷⁶.

75 Cevdet Reşid, **a.g.m.**, s. 12.

76 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dvr. 1, C. 11, 48. İçt., (9.7.1337), s. 213-214.

Aynı oturumda Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey de söz hakkı almıştır. M Necati Bey, Yunanlılar tarafından Anadolu'daki Müslüman Türklere yapılan mezalimin Türk dünyasına duyurulması gerektiğini dile getirmiştir. Bu konuda sinemanın önemli bir etki yaratacağından bahseden M. Necati Bey sözlerine şu şekilde devam etmiştir “Binaenaleyh yapılacak işler nedir, ve ne yapmak lâzım gelir? Efendiler! Arkamızda koca bir Türkistan kıtası ve üç yüz milyondan fazla Müslüman âlemi vardır. Onlara hitap edelim, bizi kesiyorlar ve öldürüyorlar, kalkınız, ayaklanınız, işte fotoğraflar, sinemalar, vesaik diyelim. Bunu yaptığımız gün efendiler üç yüz milyon Müslüman ayağa kalkacaktır”⁷⁷.

Yunan mezaliminin dünyaya duyurulması hususu daha sonraki günlerde de meclis gündemine gelmiştir. Örneğin Karesi Mebusu Vehbi Bey'in Yunan istilasına maruz kalan bölgelerde yapılan mezalimin incelenmesi ve resimlerinin çekilmesine dair beyanatı olmuştur. Bu sırada cereyan eden müzakereler sırasında Vehbi Bey, dünyada Müslümanlar aleyhine propagandalar yapıldığını, propaganda filmleriyle Müslümanların vahşet kaynağı olarak gösterildiğini, üstelik filmlerin son derece inandırıcı bir şekilde yapıldığını, hatta bir Müslümanın dahi görüntüleri izlemesi durumunda inanabileceğini ifade etmiştir.

Vehbi Bey, Türk tarafının masum ve haklı olmasına rağmen içeride ve dışarıda Türklere yapılan mezalimi duyurmak için gerekli propagandayı yapmadığını dile getirmiştir. Milletvekili, Batı Cephesi'nde ve Antep Cephesi'nde Fransızların yaptıkları haksızlık ve zulmün sinemaya alınmasını, dünya kamuoyuna açıklanmasını ve bununla ilgili görüntülerin dağıtılmasını talep etmiştir. Vehbi Bey, bunun için İslam ibadethanelerinin ortadan kaldırılışını, halka yapılan hakaretleri, küçük çocukların karınlarına süngü sokulmak suretiyle mızraklara dikilmesi gibi dehşet verici görüntülerin çekilmesi gerektiğini savunmuştur⁷⁸.

Mecliste ve basında sinemanın propaganda amacıyla kullanımının yaygınlaştırılması tartışılırken İstanbul ve Anadolu'daki bazı sinemalarda İtilaf Devletlerinin propaganda amaçlı yayınları yapılmıştır. İtilaf Devletleri Mütarekeden sonra ve özellikle de İstanbul'un işgalinin hemen ardından sinema filmlerine kendi millî ve askerî görüntüleri ile resmigeçitlerini içeren kesitler ilave etmişlerdir. İzmir'in muhtelif sinemalarında da sinema filmlerinin baş tarafında bu görüntüler yer almıştır.

77 TBMM Zabıt Ceridesi, Dvr. 1, C. 11, 48. İçt., (9.7.1337), s. 216-217.

78 TBMM Zabıt Ceridesi, Dvr. 1, C. 5, 96. İçt., (9.11.1336), s. 315.

Bu durum Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasının ardından değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu meyanda Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti harekete geçmiştir. Riyasetten 21 Mayıs 1923 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilen yazıda sinemanın dünyanın her yerinde propaganda aracı olarak kullanıldığı, sinemaların millî bir şekle sokulması, bunlardan iyi amaçlar için istifade edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bilahare İtilaf Devletlerinin propagandasını yapan görüntülerin sinemalardan men edilmesi talep edilmiştir⁷⁹.

Talep üzerine İcra Vekilleri Heyeti hemen harekete geçmiştir. 29 Mayıs 1923 tarihinde Dâhiliye ve Maliye Nezaretlerine yazı gönderilmiştir. Bu yazıda, İstanbul'un işgalinin hemen ardından muhtelif sinemalarda propaganda amaçlı olarak İtilaf Devletleri ordularının resmigeçitlerini içeren görüntülerin yayınladığını, sinemaların millî amaçlar için kullanılması gerektiği hatırlatılmıştır. Yazıda İtilaf Devletleri ile henüz bir anlaşma yapılmadığı gerekçe gösterilerek sinemaların millî amaçlar için kullanılmasının zor olduğunun altı çizilmiş, fakat hiç olmazsa kendileriyle henüz sulh yapılmamış olan bu devletlerin propagandasını yapan uygulamaların yasaklanması emredilmiştir. Özellikle Anadolu'daki sinemalarda bu görüntülerin kesinlikle yer almaması gerektiği hatırlatılmıştır⁸⁰.

Diğer taraftan Milli Mücadele döneminin önemli şahsiyetlerinden birisi olan Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa da sinemacılığa önem vermiştir. Örneğin 20 Nisan 1923 tarihinde Kazım Karabekir tarafından TBMM Riyasetine gönderilen bir tezkerede memleketin muhtelif mahallerinde sinemalar tesis edilmesi istenmiştir⁸¹. O, yazısında halkın bilgi ve anlayışının gelişmesinde sinemanın büyük bir katkı sağladığını bu nedenle ilmî, fennî, sınaî alanda yapılmış sinema filmlerinin halka izletilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Bunun yanında Kazım Karabekir Paşa sinema gösteriminde uygunsuz filmlerin izletilmesine de karşı çıkmıştır. O, son dönemlerde toplumun genel ahlakına aykırı filmlerin gösteriminin yaygınlaştığını dile getirmiş, bu durumun acilen kontrol altına alınması gerektiğini belirtmiştir. K. Karabekir gönderdiği tezkerede sinemaların yurt çapında yayılması için çözüm önerisinde bulunmuştur. Buna göre;

- Memleket çeşitli bölümlere ayrılarak merkezler oluşturulacak bu merkezlerde aynı tarz mimari ile sinema müesseseleri oluşturulacaktır.

79 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.3, s. 2.

80 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.3, s. 1.

81 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.5, s. 7.

- Müesseseler yardım cemiyetleri ve Hilâl-i Ahmer tarafından kurulacaktır.
- Bilahare sinemalar kâr elde etmeye başlayınca tamamen veya kısmen mahalli şirketlere devredilebilecektir.

- Hilâl-i Ahmer ve yardım cemiyetleri devretme sonucunda elde ettiği sermaye ile ücra yerlerde sinemalar açabilecektir. Böylece önemli kaza merkezlerine kadar sinema yayılmış olacaktır.

- Sinemacı yetiştirmek için kurslar açılacak, bu kurslara öncelikle gençler alınacaktır. Sinema binaları temsiller için de kullanılabilir olduğundan bu binaların adı "İbret Yeri" olarak da adlandırılabilir. Bu müesseselerde sinema, konferans ve temsiller yapılarak halkın ve öğrencilerin bilgi ve görgüsü artırılabilir⁸².

Talep İcra Vekilleri Heyetine havale edilmiştir. Vekiller Heyeti durumu değerlendirmiş, konunun Maarif Vekâleti Encümeni Müdüriyeti ve Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimaiye Vekâleti tarafından incelenmesine karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda Maarif Encümeni çalışmalara başlamıştır.

Maarif Encümeni Müdüriyeti sinema hususunu 23 Haziran 1923 tarihinde görüşmüş, sinemanın iki yönlü tesiri ele alınmıştır. Halkın ve öğrencilerin gelişimini sağlayan ilim ve fen ağırlıklı sinemanın yaygınlaştırılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Öte yandan genel ahlakı bozan filmlerin bir an evvel kontrol altına alınması hususunda görüş birliğine varılmıştır. Bunun için alınacak tedbirler de sıralanmıştır. Buna göre;

- İstanbul, İzmir gibi sinema merkezlerinde halka ve öğrencilere gösterilecek filmler şehir zabıtalrı ya da maarif memurları tarafından kontrol edilecektir. Toplumun genel ahlakına uygun olmayan filmler gösterilmeyecektir.

- Kurulması planlanan sinemaların yaşaması ve halk tarafından rağbet görmesi için filmlerin mütemadiyen değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için sinema merkezlerinin nakil vasıtaları olan ve diğer yerlerle bağlantılı olan merkezlere verilmesine karar verilmiştir. Nakil vasıtalarından mahrum olan nahiye merkezlerinde ilk etapta belli zamanlarda filmler gösterilebilecektir.

Kararda Hükümet tarafından sinema işletilmesinin usul açısından ve malî sebeplerden uygun olmayacağı da dile getirilmiştir. Hatta bu durumun sinemanın ilerlemesinde engel teşkil edeceği kanaatine varılmıştır. Bunun yerine sinema işletilmesinin Hilâl-i Ahmer veya Türk Ocağı gibi millî hayır cemiyetleri-

82 BCA, Nr. 030.0.010/146.43.5, s. 7.

ne bırakılmasına karar verilmiştir. Devlet bu cemiyetleri nakdî yardım yaparak destekleyebilecektir. Bunun yanında mektep sinemalarının da oluşturulabileceği düşünülmüştür. Mektep sinemalarının kurulması için gerekli olan kaynak hükümet tarafından ve belediyelerin muvazene-i hususiye sandıklarından sağlanabilecektir⁸³.

Encümen 22 Ağustos 1923 tarihinde durumu tekrar değerlendirmiştir. Teklifin hayata geçmesi arzu edilmiş ise de vekâlet bütçesinin projeyi gerçekleştirecek sermayeye sahip olmaması nedeniyle bu çaba sonuçsuz kalmıştır⁸⁴.

Sinemaların yaygınlaştırılması ile ilgili planlanan projeler hayata geçirilemese de sinema her dönemde önemli bir yere sahip olmuştur. Zira bazı eğlencelere kısıtlama getirilse de sinema bu konuda istisna teşkil etmiştir. Örneğin Milli Mücadele döneminde İcra Vekilleri Heyeti 30 Mart 1921 tarih ve 6/344 numaralı karar ile harbin devam etmesi gerekçesiyle Ankara'da bulunan kahvehane ve tiyatrolarda her türlü eğlenceyi yasaklamış, ancak sinema bu konuda istisna tutulmuştur⁸⁵. Uygulama tiyatrocular tarafından şikayete sebep olsa da İcra Vekilleri Heyeti aldığı bu kararı iptal etmemiştir⁸⁶. Milli Mücadele döneminde sinema şehirlerde günlük hayatın bir parçası olmaya devam etmiştir.

83 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.5, s. 4-5.

84 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.5, s. 1.

85 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.1, s. 2.

86 **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.1, s. 2; **BCA**, Nr. 030.0.010/146.43.1, s. 1.

Sonuç

XX. yüzyıl bütün dünyada toplumsal çalkantıların, olağanüstü değişikliklerin ve yeniliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde edebiyat, tiyatro ve sinema popüler kültürün en önemli temaları haline gelmiştir. Osmanlı Devleti de bu değişimden nasibini almış, Osmanlı geleneksel eğlence mekânlarının yer aldığı şehirlerde sinema Batı kültürünü temsilen kolayca yaygınlaşmaya başlamıştır. Sinemanın toplumda yaygın hale gelmesi sinema faaliyetlerini de gerekli kılmıştır.

Türkiye’de sinema, devletin resmî veya yarı resmî kurumları aracılığıyla icra edilmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye’de sinema faaliyetleri yaygınlık kazanmıştır. Bu anlamda özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kurulmuş olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti gibi yardım cemiyetleri sinema filmleri yaparak ve bunları kiralamak suretiyle gelirlerini artırmaya çalışmışlardır.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ilk etapta filmleri kiralayarak sinema salonlarında göstermek suretiyle gelir elde etmeye başlamıştır. Ancak kamuoyunun yerli film beklentisi içinde olması ve malî kaynaklarını artırmak ihtiyacının ortaya çıkması nedeniyle cemiyet film yapımına başlamıştır. Cemiyet bu alanda az sayıda yetişmiş uzmanı bir araya getirerek mevcut imkanlar ölçüsünde çalışmalarına başlamıştır. Bu çaba sonucunda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Pençe ve Casus adlı filmlere imza atmıştır. Bu filmler kamuoyunda da dikkatle takip edilmiş, birtakım eleştiriler almakla birlikte Türk sinema yapıtlarının ilk örneklerini oluşturmuştur. Keza Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti Sinema Dairesi tarafından çekilen Mürebbiye, Binnaz ve Bican Efendi Vekilharç adlı filmler de bu alandaki faaliyetlere ivme kazandırmıştır. Mürebbiye filmi işgal ortamında İtilaf Devletlerine “karşı koyuşu” simgelemiş, film içeriğinden dolayı anılan devletler nezdinde sansüre maruz kalmıştır. Dönemin basını bu filmlere büyük ilgi göstermiş, filmlerin sanatsal içeriği ile ilgili eleştiriler olmakla birlikte Türk sineması için önemli adımlar olarak kabul edilmiştir. Yardım cemiyetlerinin çalışmaları neticesinde Türk sineması gelişmeye başlamış, sinema sanatıyla ilgili ilk örnekler verilmiştir.

Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti sinema faaliyetlerini daha ileriye götürerek belgesel film yapımına başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullara paralel olarak İzmir’in işgali üzerine İstanbul’da düzenlenen Fatih ve Sultanahmet mitingleri belgesel olarak çekilmiştir. Bunu takiben Türkiye’yi, Türk eserlerini

yurt dışında tanıtmak amacıyla filmler yapılması planlanmıştır. Ayrıca kurumları tanıtmak amacıyla kısa filmler de yapılmıştır. Heyetin en önemli çabalarından birisi de Yunan mezalimini anlatan belgesel film çekme girişimidir. Ancak bu çaba sonuçsuz kalmıştır. Heyet sinema faaliyetlerini imkanlar el verdiği ölçüde geliştirmeye çalışmış, hatta bu alanda İstanbul'da faaliyet gösteren yabancı film şirketleriyle rekabet edebilecek duruma gelmiştir.

Bu dönemde kamuoyu sinema hususunda meraklı bir bekleyiş içerisinde idi. Sinemanın yaygınlaştırılması ve gerekliliği hususunda dönemin aydınları görüş bildirmişlerdir. Sinemanın gelişmesinin millî bir itibar olduğu, kültürün aktarılması ve farklı kültürlerin tanınmasında önemli bir yerinin olduğu dile getirilmiştir. Bu dönemde sinemanın gelişmesinin önündeki en önemli engel ekonomik kaygılardır. Bunun yanında yeterli teknik elemanın olmayışı da şartları zorlamıştır. Olumsuzluklara rağmen halk ve aydınlar sinemanın gücünün farkına varmışlardır. Sinemanın propaganda özelliğinin kullanılması ve Türk halkının içinde bulunduğu zorlukların, Yunan mezaliminin uluslararası alanda duyurulması için filmler yapılması gerektiği meclis genel kurulunda dahi tartışılmıştır. Yine Milli Mücadele döneminin önemli şahsiyetlerinden olan Kazım Karabekir Paşa, halkın bilgi ve anlayışının gelişmesinde sinemanın büyük katkı sağladığını, bu nedenle yurdun her köşesine sinema kurulması gerektiğini belirtmiş ve bununla ilgili meclise bir tezkere göndererek çözüm önerilerinde bulunmuştur. Bu öneriler Maarif Encümeni tarafından görüşülmüş teklifin hayata geçirilmesi arzu edilmiş ise de maddî olanaksızlıklar nedeniyle proje gerçekleştirilememiştir.

Öte yandan sinema Türk modernleşmesinin bütün sancılarını da yaşamıştır. Bir yönden toplumu eğiten önemli bir araç olarak görülürken, diğer yönden toplumsal ahlaka zarar veren bir unsur olarak algılanmıştır. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde Avrupa'dan getirilen ve toplumun genel ahlakına aykırı olan filmlerin yaygınlık kazanması bu algıyı daha derinleştirmiştir. Batı kaynaklı diğer yeniliklerde olduğu gibi faydası ve zararları toplum tarafından tartışılmıştır. Sonucunda sinemanın propaganda ve eğitim tarafının kullanılması gerektiği belirtilirken toplumsal ahlaka aykırı filmlerin sansürlenmesi için bir mücadele başlatılmıştır.

Sonuç olarak yardım cemiyetlerinin sinema faaliyetleri, kamuoyunda bir sinema bilinci yaratılması açısından önemli olmuş, sinema film atölyeleri kurularak bu alandaki eksiklik kısmen giderilmiş, yapılan çalışmalar Türk sinema tarihi için bir başlangıç teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), (Fon Kodu/Yer Nr.) Nr. 030.0.010/146.43.1; Nr. 030.0.010/146.43.5; Nr. 030.0.010/146.43.3.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri 6. Şube DH.EUM.6.ŞB, (Dosya/Gömlek) Nr. 45/9.

_____, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri Muhasebe Kalemi (DH.EUM.MH.), Nr. 204/21.

_____, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.), Nr. 21/43.

_____, Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri 6. Şube (DH.UMVM.6.ŞB.), Nr. 125/28.

_____, Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri (DH.UMVM.) Nr. 113/51.

_____, İradeler Dosya Usulü (İ.DUİT.), Nr. 17/78, s. 1-2; Nr. 116/19.

_____, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) Nr. 253/78.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu Kalemi (İSH), Kutu 1730, Gömlek: 155, Belge Nr. 155-1; İSH, Kutu: 1548, Gömlek: 13, Belge Nr. 13-1; İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge Nr. 73-7a; İSH, Kutu: 165, Gömlek: 73, Belge Nr. 73-3: 4.

Kızılay Arşivi, (Kutu/Belge) Nr. 157/90; Nr. 157/261; Nr. 156/129; Nr. 28/311; Nr. 395/157; Nr. 395/85; Nr. 171/91; Nr. 71/95.

Resmî Yayınlar

Düştur, Tertip 2, C. 11, (10 Teşrinievvel 1334-15 Mart 1336), Evkaf Matbaası, İstanbul 1928.

Takvim-i Vakayi, Devlet-i Aliye-i Osmâniyenin Cerîde-i Resmîyesi, 27 Teşrinisani 1335//27 Kasım 1919, Nr. 3709.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dvr. 1, C. 5, İçtima senesi 1, 96. İçt., (9.11.1336).

TBMM Zabıt Ceridesi, Dvr. 1, C. 11, İçtima senesi 2, 48. İçt., (9.7.1337).

Osmanlıca Gazete ve Dergiler

Cevdet Reşid, "Sinema Hakkında Notlar I", **Yarın**, 1 Kanunuevvel 1337/1 Aralık 1921, Nr. 8, s. 12.

Ertuğrul M., “Memlekette Sinema Hayatı”, **Temaşa**, 15 Ağustos 1334/15 Ağustos 1918, Nr. 6, s. 7.

G. A. (Galip Arcan), “Mürebbiye Filmi”, **Temaşa**, 1 Haziran 1335/1 Haziran 1919, Nr. 17, s. 1-2.

İkdam, 9 Nisan 1331/22 Nisan 1915, Nr. 6528, s. 4.

K. R., “Temaşa Musahabesi”, **Temaşa**, 1 Kanunusani 1336/1 Ocak 1920, Nr. 18, s. 2-6.

Kemal Emin, “Bizde Sinemacılık”, **Temaşa**, 1 Nisan 1335/1 Nisan 1919, Nr. 15, s. 1-2.

“Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumisi, Temaşa Gazetesine”, **Temaşa**, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918, Nr.10, ön kapak b yüzü.

Sabah, 4 Teşrinisani 1333/4 Kasım 1917, Nr. 10047, s. 2.

_____, 6 Teşrinisani 1333/6 Kasım 1917, Nr. 10049, s. 1.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AKÇURA, Gökhan, **Aile Boyu Sinema**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

AYDIN, Hakan, “Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 19, 2008, s. 61-74.

ÇELİKTEMEL-Thomen, Özde, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)”, **Online International Journal of Communication Studies**, Vol.2, June 2010, s. 1-17. (<http://www.kurgu.anadolu.edu.tr/03.12.2012>).

EVREN, Burçak, “Türk Sinemasındaki İlk Sansür Ya Da Abdülhamid ve Sinema”, **Türk Sinemasında Sansür**, Kitle Yayıncılık, Ankara 2000, s. 135-139.

_____, **Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.

ODABAŞ, Battal, “Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S: 24, 2006, s. 205-212.

ÖZÇELİK, Selahittin, **Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti**, TTK Yayını, Ankara 2000.

ÖZÖN, Nijat, **Türk Sineması Kronolojisi (1895–1966)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.

_____, **Türk Sineması Tarihi 1896-1960**, Doruk Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.

POLAT, Nâzım H., **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1991.

SCOGNAMILLO, Giovanni, **Türk Sinema Tarihi**, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2003.

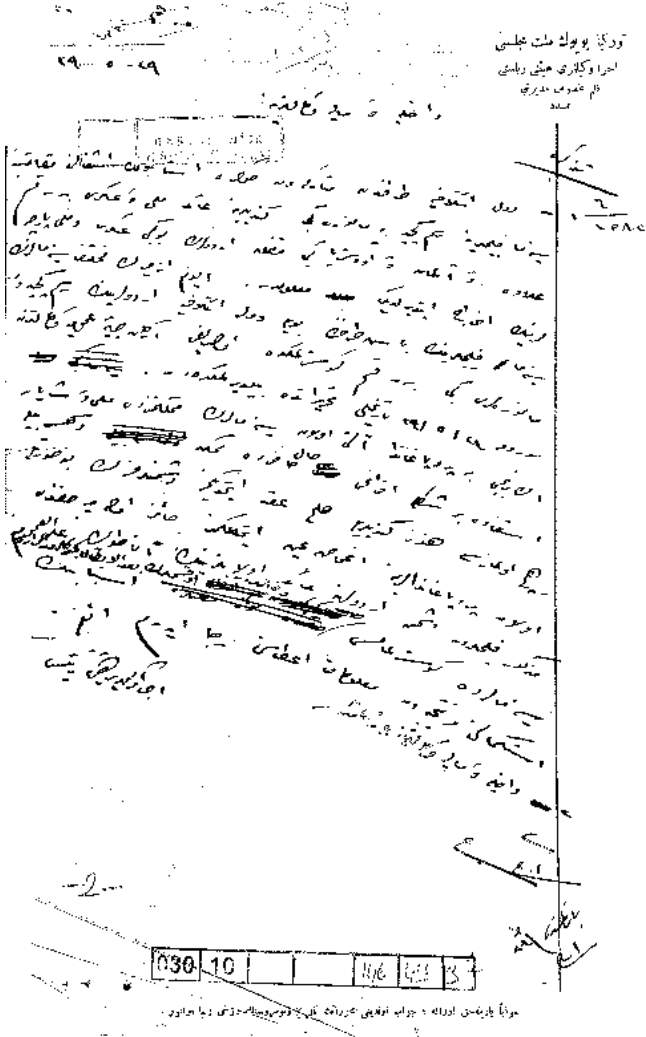
TOLGAY, Ahmet, **Sinema Albenisi, Beyaz Perde Üstüne Yazılar**, Meral-Tekin Birinci Vakfı Yayını: 2, Lefkoşa 1996.

TUNCA, Elif, "Sinemamızın Umutlu Tarihi", **Türk Sinemamızda Yerli Arayışlar**, Editör, Abdurrahman Şen, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 13-32.

YILMAZOK, Levent, "Türk Sinemasının Ulusal Karakterini Etkileyen Öğeler ve Seyirci Sinema İlişkisi", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

EKLER

Ek-1 İzmir'deki Sinemalarda Filmlerin Baş Tarafında Gösterilen
İtilaf Ordularına Ait Resmi Geçit ve Manevraların Halkta Olumsuz
Tesir Bırakacağından Anadolu'daki Sinemalarda Gösteriminin
Engellenmesi Hakkında Belge

Ek-2 Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti'nin Sinema Gelirlerini Gösteren Bir Örnek

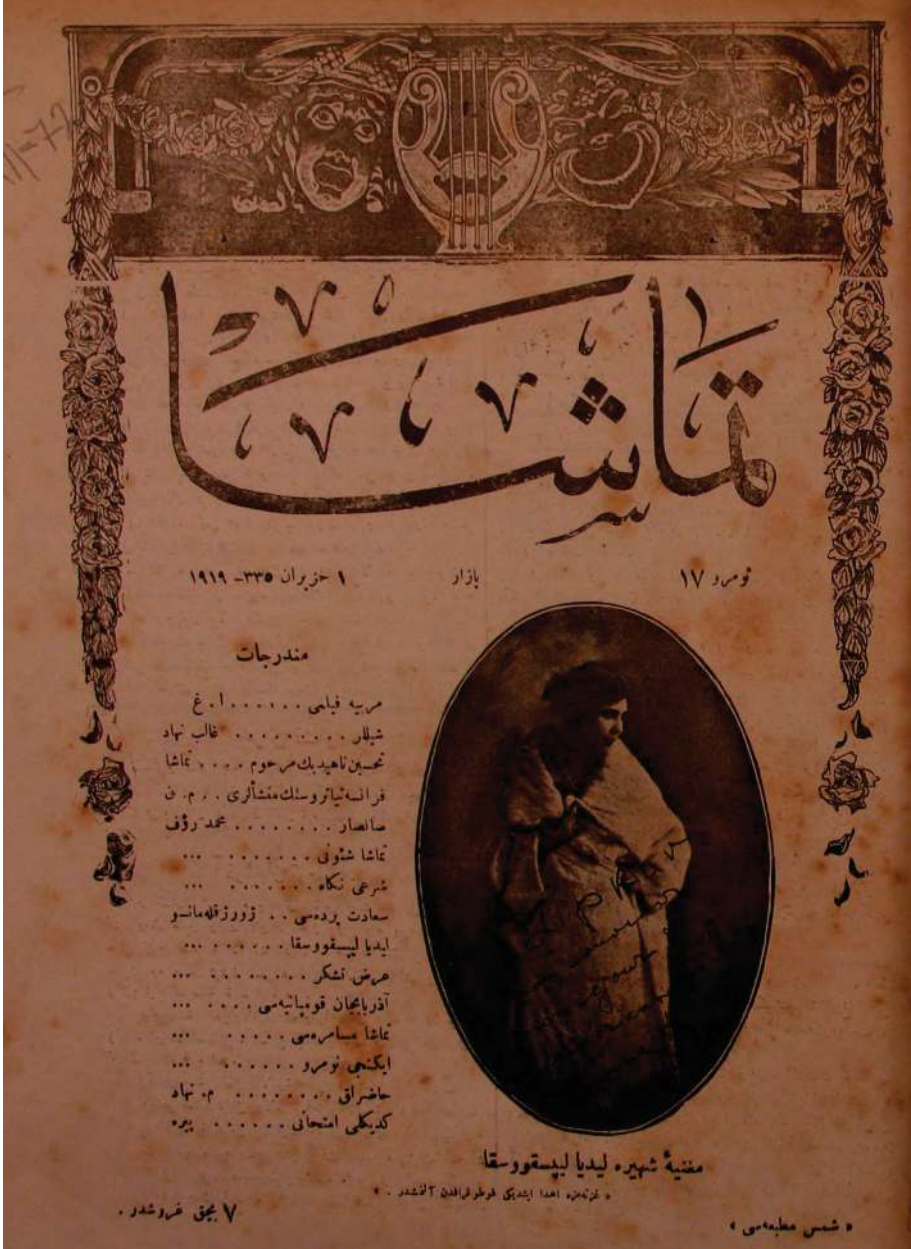
- ۱۱ -

ATASE ARŞIVI

فيلم فابريقىسى و سىنمىمار	۴
۱. ھېتىك مالى اولان فيلم فابريقىسىدە دېيۈدەكتىن ئېلىنك سىنمىمارە ئىجارە وېلىنىدىن آلتىنچى اجورات	۶۰۰۰
۲. قورسارى سالتى سورتىلە آلتىنچى بدلات	۱۵۰۰
۳. فيلم فابريقىسىدە دېيۈدەكتىن ئېلىنك سىنمىمارە كىنەمەسكى ئېلىنك فابريقىسى ، دەقورلى كىبابە وېرىك سورتىلە حاصلات مەقرە	۵۰۰
۴. جىمىك ئىت اسىتېجارىدە پولاتان ملت تىاروسىلە اسكدار سىنمىمارە اسكدار اولىنىن سىنمىمارە حاصلاتى	۱۵۰۰۰
۵. سىنمىمارە پىرەلۈندە فابريقىسى وال اعلازىلىق سىنمىمارە كىنەمەسكى ئېلىنك فابريقىسى ئىجارە ئىت اجورات	۱۰۰۰
۶. ئىت اسىتېجارىدەكى تىارولوك سىنمىمارە اوپىنەمەسكى فابريقىسى تىارو و قورسارىلە ئىجارە ئېلىنىدىن حاصلات	۲۲۰۰
	۲۶۲۰۰
ھىك سىنمىمارە اعضاسىدىن ئاقاب ئېلىنك آرتىچە پىچامى طرفىدىن اداره اسكدارە معاونت پازارى : اولان معاونت پازارىنىك ئىتەك ساقىسىدىن اونىك ئىجارە قىلغۇچى اولان بىك پىك پىلاردن مىلەسك بۇزۇدە ئىش ئىش مەولۈن مەنەتە آلتوب مەنەتەسك سىنمىمارە مەنى مەرى بولمىسە تامە مەككۇر پازاردن مەولۈن ئولان صافى مەنەت	۵ ۱۰۰۰۰

1/9
67
75-76
2

Ek-3 Sinema İle İlgili Önemli Makalelerin Yer Aldığı
Temaşa Dergisinden Bir Örnek

Temaşa, 1 Haziran 1335/1 Haziran 1919, Nr. 17, s. 1.

